

БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШДА ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМ ВА УНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР АСОСИДА ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ

Умурзақова Умида Носиржонова

Навоий Инновациялар Университети доценти, география фанлари бўйича фалсафа доктори, (PhD)

Аннотация. Ушбу мақола ҳозирги кунда дунё ҳамжамияти олдидаги беқарор экологик вазият ва уларни ҳал этишда экологик таълимни ўрни ҳақида фикр ва мулоҳазалардан иборат. Қолаверса, дунёда экологик таълимни шаклланиш тарихи ва ривожланиш истиқболлари, ваколатли халқаро ташкилотлар тамонидан амалга оширилган экологик таълимнинг тизимли тамойиллари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар. Экологик таълим, экологик маданият, барқарор экологик таълим, таълимда халқаро ҳамкорлик, тизимли тамойил.

ECOLOGICAL EDUCATION IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ORGANIZE IT ON THE BASIS OF INTERNATIONAL STANDARDS ACHIEVEMENT ISSUES

Abstract. This article consists of thoughts and opinions about the unstable environmental situation facing the world community today and the role of environmental education in solving them. In addition, the history and prospects of the formation of environmental education in the world, the systematic implementation of environmental education by competent international organizations principles are analyzed.

Key words. Ecological education, Ecological culture, Sustainable environmental education, International cooperation in education, systematic principle

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ И ОРГАНИЗОВАТЬ ЕГО НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ

Аннотация. В данной статье изложены мысли и мнения о нестабильной экологической ситуации, стоящей сегодня перед мировым сообществом, и роли экологического образования в их решении. Кроме того, история и перспективы становления экологического образования в мире, системная реализация экологического образования компетентными международными организациями анализируются принципы.

Ключевые слова. Экологическое образование, экологическая культура, устойчивое экологическое образование, международное сотрудничество в сфере образования, систематический принцип

Бугунги кунда жаҳон миқёсида инсонларни табиатга фаол таъсири экотизимлар турғунлигини жиддий ўзгартирмоқда. Оқибатида, флора ва фаунада айрим турларнинг йуқолиб бориши, ер юзи сув ресурсларининг кескин ифлосланиши ёки камайиши, атмосфера ҳавосида чиқит газлар концентрациясининг ортиб бориши, инсонларда турли касалликларни кўпайиши ва касалликларнинг ёшариши каби кўплаб экологик муаммолар авж ола бошлади. БМТ тамонидан бир қатор конвенциялар, стратегик режа ва келишувлар қабул қилинганига қарамай бу борада муваффақиятсизликлар кузатилмоқда. Айтиш мумкинки, инсонларнинг экологик билим, онг ва маданиятиларини шакллантириш бугунги кундаги энг долзарб мавзулардан бири бўлиб, улар ҳар куни ўзи ҳақида кўпроқ ва тезроқ эслатиб турмоқда.

Экологик билим бу - кишиларни жамият ва атроф муҳитда рўй берадиган ҳодисалар бўйича тушунчалари, воқеликни инсон тафаккурида акс этишидир [1; 28-б]. Экологик таълим – экологик муаммоларни ҳал этиш учун зарур кўникма ва малакани ривожлантирадиган, табиий комплексларни қайта тиклаш маъсулиятли харақатини амалга ошириш учун муносабат ва мажбуриятларни шакллантирадиган ўқув жараёнидир [2; 34-б].

Экологик таълим ва тарбиянинг асосий мақсади жамиятнинг барқарор ривожланиш тараққиётига ўтиш жараёнида энг муҳим принципларидан бири бўлиб, экотизимларни бир бутунлиги ва ўзаро боғланишда эканлигини (модда ва энергиянинг айланиши, ахборот алмашинуви) инсонлар тафаккурида акс этдиришдир.

Экологик таълимни ривожланиш басқичига назар ташласак, у ҳозирги даврга қадар уч босқичда ривожланаётганлигини кўришимиз мумкин [3; 74-б], яъни:

1970 йилгача бўлган – Табиатни муҳофаза қилиш таълими;

1970 – 1992 йилларни ўз ичига олган – Экологик таълим;

1992 йилдан ҳозирга қадар ривожланаётган – Барқарор ривожланиш учун таълим босқичларини ўз ичига олади.

Экологик таълим тарбияни аниқлаштириш, такомиллаштириш бўйича илк ҳукуматлараро конференция БМТ тамонидан 1977 йили Тбилисида ўтказилган. Айтиш мумкинки, бу конференция дунё миққисда Экологик таълим тизимини ривожланишида муҳим босқич бўлиб хизмат қилган [4; 1987]. Ушбу конференцияда миллий миққисда экологик таълимни ривожлантиришнинг комплекс стратегияси ишлаб чиқилган ва таълимни турли босқичлари, хусусан, аҳолини турли тоифаларига нисбатан экологик таълимни такомиллаштириш бўйича 40 дан ортиқ таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилганлиги билан ажиралиб туради.

Кейинчалик экологик таълим соҳасидаги халқаро ҳамкорлик Найроби (1982 й), Бече (1983 й), Москва (1987 й) ва бошқа конференцияларда давом эттирилди. Бу вақтга келиб дунё аҳолисини ҳам демографик, ҳам иқтисодий ўсиб бориши табиий ресурсларга жиддий босимни юзага келтира бошлаган эди. Бу конференцияларда бош ислохот экологик таълимни ривожлантириш орқали умумбашарий экологик тушунчаларни ривожлантириш ва унинг интеграциялашуви асосида атроф муҳит муҳофазасини мактабгача таълим муассасаларидан бошлаб барча таълим тизими ўқув дастурларида амалга оширилиши белгилаб олинди.

Қолаверса, халқлараро экологик таълим стратегиясининг асосий муаммоси – унинг услубий жиҳатдан ташкил этиш масалалари сифатида ҳам баҳоланди. Бир гуруҳ экспертлар “Экология” фанини алоҳида шакиллантириш заруратини таъкидлаб, экологик таълим шакилланиш тарихига кўра биологик, географик ва бошқа фанлар билан чамбар-час боғлиқ бўлсада, мустақил фан соҳаси сифатида ривожланиши лозим эканлигини эътироф этган бўлсалар, бошқа гуруҳ экспертлар эса, ўқув фанлар мазмунига табиий имкониятлари доирасида экологик билим, кўникма, малака ва компетенциялар сингдириш самаралироқ эканлигини таъкидладилар.

Таълимнинг ривожланишини кейинги босқичларида дунёни кўплаб мамлакатлари Давлатнинг барқарор ривожланиш стратегиясида “Экологик таълим”ни ўзини устивор йўналиши сифатида белгилаб олди. Жамият ва табиат муносабатлари тобора ёмонлашиб бораётган шароитда минтақалар аҳолиси мазкур масалалар моҳиятини чуқур англаб, уларни ечимини топишга хисса қўшишлари миллий экологик таълимда урғуланди. Таълим тизимида ижтимоий – экологик дунёқарашни, экологик ҳуқуқий позицияларни, фанлараро интеграциялашувни, таълим ва амалиёт ҳамкорлигини шакиллантиришга эътибор қаратилди. Бутун жамиятни экологик маданиятини, инсонларни экологик ахлоқий фазилатларини юксалтиришга қаратилган ҳаракатлар бошланди.

Шундай қилиб, атроф-муҳитни муҳофаза қилувчи ваколатли халқаро ташкилотлар ва ўтказилган конференциялар тавсиясига кўра экологик таълимнинг асосий тамойиллари этиб: 1) Экологик муаммоларнинг ижтимоий жиҳатларини устиворлиги. 2) табиий ва техноген муҳитни таҳлил қилиш; 3) фанлараро интеграциялашув, экологик билим, кўникма, малака, компетенцияларни сингдирилиши; 4) миллий қадриятларда атроф-муҳит муҳофазаси масалаларини урғуланиши; 5) аҳоли қатламлари ҳудудий ва минтақавий экологик қарорларни қабул қилишда [6; 304-б] фаол иштирок этишлари каби масалалар белгилаб олинди.

Жаҳоннинг турли мамлакатларида экологик таълим муаммосини ретроспектив таҳлили ўтказилгандан сўнг, таълимнинг ҳозирги устиворлик нуқтаи-назаридан йўналишлари шакиллантирилди. Дунёнинг ривожланган АҚШ, Канада, Англия,

Голландия, Дания, Швеция, Германия ва бир қатор давлатларида Экологик таълимни устивор йўналиши сифатида очик хавода ўтказиладиган машғулотлар, махсус лойиҳалар асосида мавзули кунлар ва ҳафталарни ажиратиш ишлари тизимлаштирилди [5; 2022].

Машғулотларни ташкил этиш асосида:

аҳолини экологик тарбиясини ошириш, экологик билим ва маданиятини шакиллантириш; кишилар амалий фаолияти давомида экологик муаммоларни ҳал этиш қобилиятларини такомиллаштириш;

атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида янги илмий ғоялар, илмий тадқиқотларни ривожлантириш ишлари тизимлаштирилди.

Республикамиз ўз мустақиллигини қўлга киритгач таълимни барча соҳалари қаторида атроф муҳит муҳофазаси ва экологик таълим тизимини такомиллаштириш ва ислоҳ этишга қаратилган бир қатор фаолиятни амалга оширган бўлсада, экологик таълим жараёнини тизимли ташкил этишда ислоҳотларни тўлиқ амалага оширилишига тўсқинлик қилувчи бир қатор муаммо ва камчиликлар сақланиб қолмоқда.

Жумладан, узлуксиз таълим тизимидаги барча ўқув муассасаларида, Ўзбекистон Республикаси “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги 1992 йил 9 декабрда қабул қилинган қонуннинг 4 - моддасида Экология ва Табиатни муҳофаза қилиш ўқувининг мажбурийлик принциби белгилаб қўйилган. Лекин, амалдаги таълим тизимида қонунмувофиқлашмаганлигини кўришимиз мумкин. Шунингдек, амаладаги ўқув дастурлари ва стандартлардаги фанлар экологик тушунчалар билан етарлича бойтилмаган.

Мамлакатимизда таълим муассасаларида мавжуд Экология ва атроф-муҳит муҳофазаси мустақил фан сифатида ўз ўрнига эга. Экология илмий назарий асосларининг фундаментал хусусиятлари фанлараро интеграция орқали амалга ошириб келинмоқда. Шундай бўлсада, таълим тизимида кириб келаётган интерфаол ва инновацион методлар, рақамли технологиялар орқали атроф муҳит муаммоларига ечим топиш масалалари экологик таълим тизимидаги айрим жиҳатларни қайта кўриш ва ривожлантиришни тақозо этмоқда.

Шу билан бир қаторда, экологик таълим йўналишида илгор миллий ва хорижий тажрибани ўрганиш, улар асосида таълим олувчиларда экологик тафаккурини шакллантиришнинг аниқ параметрлари ишлаб чиқилмаган, таълим тизимининг барча босқичларида амалда бўлган таълим дастурлари барқарор ривожланиш шароитида глобал экологик муаммоларни бартараф этиш, мавжуд экологик хавф-хатар даражасини камайтириш, табиий муҳитни қайта тиклашга қаратилган умуммиллий тадбирлар моҳияти билан мувофиқлаштирилмаган. Қолаверса, мактабгача таълим муассасалари ва умумий ўрта таълим мактаблари таълим дастурларининг мавзулари бугунги кун талабларига жавоб бермайди, жумладан, уларда таълим олувчиларда экологик онгни шакллантирувчи экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, она табиатни асраб-авайлаш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш соҳасига оид мавзулар етарли эмас [7; 187-191-б].

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, ҳар қандай давлатда экологик таълимнинг асосий мақсади талабалар, умуман жамиятда илмий ва амалий таълим яхлитлигига асосланган экологик дунёқарашни шакллантиришдир. Мамлакатларнинг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва экологик барқарорлиги экологик таълимни тизимли тарзда такомиллаштирилишига бевосита боғлиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйиҳати.

1. А.Н.Нигматов. “Экология нима”/ ТДЮИ.: 2004. – 28 б.
2. С.Т.Норбоев. ЎзМУ ахборотномаси/ ПККТМО 13.10.2015. – 34 б
3. Захлебный, А.Н. На экологической тропе / А.Н. Захлебный. – М. : Просвещение, 1996. – 74 с.
4. Про Харлем Брунтланд “Бизнинг умумий уйимиз”. Нью-Йорк, 1987 йил.
5. Mona Khalifé, Rawad Chaker, Slaven Gasparovich. “Environmental education and digital solutions” Front. Education, October 10, 2022 Sec. Digital education. Volume 7
6. А. В. Каверин, Д. А. Массеров. “Роль Экологического образования в устойчивом развитии общества” Интеграция образования. 2014, № 3 37:574:304
7. О.Д. Утегенов “Экологик таълимни ривожлантириш-Ўзбекистон экологик сиёсатининг устивор йўналиши” Stars International University-pp 2023, №2 187-191